

Аналіз семантики одиниць дослідження дозволяє стверджувати, що в англійській та українських мовах переважають дієслова переміщення людини на землі.

Аннотація. В данной работе проанализированы локативные глаголы в украинском и английском языках. Методологической основой работы являются два типа лингвистического анализа: структурно-семантический и функциональный анализ; сопоставимый и описательный методы. В результате проведенного исследования в зависимости от структурной семантики объекта было выделено четыре основные группы локативных глаголов, а именно: перемещение человека на земле, в воде, в воздухе, и в нескольких плоскостях. В обоих языках разделение на группы представлено в различных пропорциях.

Ключевые слова: локативность, локативные глаголы, пространство, семантика.

Abstract. In this paper, local verbs are analyzed in Ukrainian and English languages. Methodological basis of work are two types of linguistic analysis: structural-semantic and functional analysis as well as comparative and descriptive methods. As a result of the research, depending on the structural semantics of the object, four main groups of locative verbs were singled out, namely: person's relocation on ground, in water, in air, and in several spaces. In both languages, the division into groups is presented in different proportions.

Keywords: locality, locative verbs, space, semantics.

СПИСОК ЛІТЕРАТУРИ

1. Лайонз Дж. – Лингвистическая семантика. Введение, 2003. – С. 343–345.
2. Яковлев В. П., Кохановский В. П. История философии. Р. на Д.: 2003.
3. Ахманова, О. С. Словарь лингвистических терминов / О. С. Ахманова. – Москва: КомКнига, 2007. – 576 с.
4. Бондарко А. В. Посессивность / А. В. Бондарко // Теория функциональной грамматикиграмматики. Локативность. Бытийность. Посессивность. Обусловленность / [редкол. : А. В. Бондарко (отв. ред.) и др.]. — СПб. : Наука, 2008.
5. Лайонз Дж. Введение в теоретическую лингвистику / [пер. с англ. яз. под ред. и с предисл. В. А. Звегинцева] / Дж. Лайонз. — М. : Прогресс, 2010.
6. Всеволодова М. В. Способы выражения пространственных отношений в современном русском языке/ М. В. Всеволодова, Е. Ю. Владимирский.– Москва: Русский язык, 2008.– 288 с.
7. Гак В. Г. Пространство вне пространства // Категоризация мира: пространство и время. М.: «Диалог-МГУ», 2000.
8. Жлуктенко Ю. О. Порівняльні дослідження з граматики англійської, української, російської мов / Ю. О. Жлуктенко. — К. : Наук. думка, 1981.
9. Вихованець І. Р., Городенська К. Г., Грищенко А. П. Граматика української мови / І. Р. Вихованець, К. Г. Городенська, А. П. Грищенко.– К. : Рад. шк., 1993.

УДК 811.161.2

ЛЕКСИКО-СЕМАНТИЧНА І ТЕМАТИЧНА ГРУПИ: ПРИНЦИПИ РОЗМЕЖУВАННЯ

Т. О. Маркова, І. Р. Домрачева

Анотація. У статті розглядаються питання вивчення лексико-семантичних і тематичних груп, погляди дослідників і науковців на це питання, актуальні питання у галузі вивчення системних відношень на лексичному рівні.

Ключові слова: лексико-семантичні групи, системні відношення, тематичні групи.

Вступ. Одним із актуальних питань у галузі вивчення системних відношень на лексичному рівні є принципи розмежування лексико-семантичних і тематичних груп. Думки дослідників щодо цього питання, є неоднозначними.

Аналіз останніх досліджень і публікацій. Вивчення лексико-семантичних і тематичних груп простежується у працях таких науковців та дослідників: Ж. П. Соколовська, яка зазначає, що «сама в тематичній групі взаємопроникають елементи, які прийнято називати зовнішньо- та внутрішньомовні, які, виступаючи в

структурі значення, є елементами внутрішньомовними, але відносяться до різного ступеня абстрагування від конкретних властивостей предметів і явищ» [1, с. 15]. Д. М. Шмельов говорить про те, що тематичні групи можна виокремити в будь-якій мові, але й акцентує увагу на тому, що шлях їх формування залежить від розвитку самої мови: «Відображаючи відрізки дійсності, слова пов'язані між собою, як взаємозалежні та відображувані ними явища самої дійсності». Завдяки цим позамовним зв'язкам лексеми поєднуються в тематичні групи. Дослідник наголошував на тому, що будь-які тематичні групи об'єднують у собі слова «не на основі того або іншого протиставлення одне одному за певною ознакою, а на основі спільної родової ознаки» [2, с. 178].

Мета статті — схарактеризувати принципи розмежування лексико-семантичних та тематичних груп, враховуючи погляди науковців.

Меті підпорядковані такі завдання:

1. Вивчити погляди науковців на тематичні та лексико-семантичні групи.
2. Описати загальні принципи розмежування лексико-семантичних та тематичних груп.

Предмет дослідження – особливості розмежування лексико-семантичних і тематичних груп.

Об'єкт дослідження – лексико-семантичні й тематичні групи.

Методи дослідження: аналіз та синтез.

Основний розділ. Думки дослідників щодо розмежування лексико-семантичних та тематичних груп розділились. Всебічно аналізуючи лексико-семантичну систему української мови, Л. А. Лисиченко акцентує на тому, що тематичні групи – це «слова різних частин мови, об'єднані спільним відрізком дійсності» [3, с. 129].

Як зазначає В. І. Невоїт, лексико-семантичні та тематичні групи не можна протиставляти як позамовні та мовні одиниці: «Під час дослідження системних відношень у лексиці, яка позначає конкретні реалії, тематичні та лексико-семантичні групи не мають протиставлятися як позамовні та мовні одиниці, оскільки виділення тематичних розрядів – це необхідний ступінь під час вивчення внутрішньомовних зв'язків слів» [4, с. 168]. Ж. П. Соколовська кваліфікує тематичну групу як об'єднання значень слова, в основі якого лежить подальше членування спільного поняття, яке входить до змісту категорії пізнання. На думку лінгвіста, «особливість тематичної групи полягає у тому, що вона, з одного боку, виділяється на основі логічного членування широкого поняття, а з іншого боку, – на основі того, як це поняття членується, і логікою мови – значеннями слова».

Отже, тематична група є сходинкою класифікації, на якій логіка мовного членування семантичного континууму виступає вже не просто як попередня, інтуїтивна основа, як орієнтир у процесі систематизації людських уявлень про об'єктивну дійсність, але і як самостійний фактор, як питомо мовне членування уявлень людини про об'єктивну дійсність» [5, с. 98].

Зазначимо, що важливою проблемою є вивчення відношень усередині лексико-семантичних і тематичних груп. Досліджуючи лексико-семантичне поле звуконаслідувань у сучасній українській мові, І. В. Багмут застерігає, що «об'єднання слів в одне ЛСП створює низку проблем, хоча б тому, що через «розмитий» характер меж поля виникають труднощі щодо критеріїв та принципів відбору одиниць» [6, с. 146]. Для дослідження внутрішньо-системних зв'язків всередині лексико-семантичних груп широко застосовують елементи компонентного аналізу. Так, наприклад, О. М. Селіверстова, аналізуючи лексико-семантичну групу дієслів, на основі спільного смислового компонента «вивчати світло» виявила системну організацію цих дієслів, подавши їх значення у вигляді комбінації чотирьох розрізнявальних ознак: «контрастна зміна освітлення сітчатки ока», «періодичність зміни інтенсивності випромінення (зменшення і збільшення)», «розсіювання світла» та «чіткість поділу на періоди» [7, с. 19].

Зазначимо, услід за мовознавцями, що визначення внутрішніх границь лексико-семантичних груп устанавлюється з урахуванням як лінгвістичних, так і екстралінгвальних факторів [8, с. 132]. Тематичне угруповання лексики ґрунтується на

внутрішніх зв'язках між предметами і явищами дійсності й зумовлене насамперед предметно-логічними ознаками. Тематичні об'єднання в галузевій терміносистемі можуть мати у своєму складі по кілька ядерних (основних) лексико-семантичних груп, а їхні одиниці характеризуються чіткою диференціацією ознак. Тематичне групування слів впливає з усвідомленого групування явищ об'єктивної дійсності, у складі яких виділяються логічно окреслені ширші або вужчі їх кола, поєднані між собою спільними ознаками. Кожна група таких слів пов'язана спільними значеннєвими прикметами, за якими ці слова співвідносяться як складники тематичної цілісності. У європейській лінгвістиці оформлення понять семантичної системи пов'язано з іменами Т. Остгоффа, В. Порцига, Й. Тріра. Предметом дослідження останнього були, зокрема, поняттєві і словесні поля. Поняттєвому (концептуальному) полю, за Й. Тріром, у мові відповідає лексичне поле, мовне поле знаків. Словесне поле, на його думку, покриває поняттєве.

Потрібно зазначити, що такою проблемою займалися багато вчених. Зокрема Й. Трір досліджує питання від поняття до слова й аналізує групу слів через поняття, тотожне значенню, тобто вчений уперше диференціював поняття семантичного та поняттєвого полів. Автор передбачав повний паралелізм між планом змісту і планом вираження, що стало його основною помилкою. Найглибше теорію лексико-семантичної групи подав Л. Вайсгербер, який взяв за основу не значення самих слів, а поняття, яким відповідають ті чи інші поля. Він називає лексико-семантичну групу мовним полем, що співвідноситься із семантичною системою мови, а тематичні групи узгоджуються з поняттями зовнішнього світу. Л. Вайсгербер виходив не з мовного матеріалу, а з абстрактного членування мови на поняттєві сфери, на які, стверджував він, накладається вся лексика. Мовні поля, тобто лексико-семантичні групи, дослідник відмежував від тематичних предметних груп. Перші, на його переконання, співвідносяться із семантичною системою мови, а другі – із зовнішнім світом. Порушення зазначених мовних явищ ґрунтовно аналізуються у багатьох працях із мовознавства [8, с. 130]. Лексико-семантичні групи кваліфікують звичайно як «об'єднання двох, кількох або багатьох слів за їх лексичним значенням» [9, с. 132]. Найуживанішими поняттями для визначення угруповань слів, утворених їхніми складниками, є лексико-семантичне поле (ЛСП) і лексико-семантична група (ЛСГ).

Найбільшим угрупованням є лексико-семантичне поле зі спільною смисловою основою, але нечітко вираженими межами. Це пов'язане з тим, що для введення слова до певного семантичного поля (СП) достатньо того, щоб це слово мало хоч один спільний сенс, співвідносний з полем у цілому. Зміни в складі лексико-семантичних груп «спричиняють їх перебудову, зрушення в значеннях їх окремих членів, та й зникнення слів із складу мови», вказуючи на труднощі в розмежуванні тематичних і лексико-семантичних груп, особливо коли вони за своїм складом обмежені або неподільні й мають спільну тему. Дослідники приходять до висновку, що при визначенні їх відмінностей потрібно виходити з того, що «лексико-семантичні групи слів являють собою продукт законів і закономірностей розвитку лексичної семантики мови, а тематичні групи слів, їх склад залежить тільки від рівня знань того або іншого народу – творця та носія мови, від уміння класифікувати явища дійсності, які одержали свої словникові позначення» [10, с. 23]. Ф. П. Філін вказує на різний зміст таких понять, як лексико-семантична група та тематична група: «У рамках однієї тематичної групи є більш дрібні, але тісно пов'язані між собою лексико-семантичні групи слів». Спільне між тематичними та лексико-семантичними групами слів полягає, на думку дослідника, у тому, що «ті та інші групи відображають пізнану об'єктивну реальність. У цьому плані будь-яка лексико-семантична група слів завжди має свою «тему», навіть якщо йдеться про групу дуже близьких один до одного синонімів».

Висновки. Отже, один із найпоширеніших і найефективніших методів дослідження системної організації лексичного рівня пов'язаний із вивченням лексико-семантичних і тематичних груп [11, с. 37]. На межі груп впливає також розмежування ядерних і периферійних елементів, яке, в свою чергу, «залежить від здатності тієї чи іншої лексеми

виражати основне значення лексико-семантичної групи, частоти її уживання, жанрово-стильової диференціації значень, валентності та ін.».

Водночас «межі між ядром і периферією лексико-семантичного об'єднання змінюються дуже повільно. Повільно – і якісно, і кількісно». За Л. М. Васильєвим, лексико-семантична група – це будь-який семантичний клас слів (лексем), об'єднаних хоча б однією спільною лексичною парадигматичною семою [12, с. 56]. Т. І. Крехно розглядає лексико-семантичну групу як «лексичну множину різноструктурних одиниць, сформовану на підставі спільності семантичного ядра, що зумовлює взаємозалежність і взаємовідношення елементів групи як одиниць мовної системи» [13, с. 25]. Тематичне групування ґрунтовано на внутрішніх зв'язках предметів і явищ дійсності й зумовлено, насамперед, предметно-логічними ознаками. Тематичні об'єднання в галузевій терміносистемі можуть містити по кілька ядерних (основних) лексико-семантичних груп, а їхні одиниці характеризують чіткою диференціацією ознак.

Об'єднання слів у тематичну групу здійснюється на основі подібності функцій позначуваних словами предметів і процесів в одній конкретній чи різних мовах. Дослідження таких груп обмежене своєрідною інвентаризацією за тим типом, який спроможний наочніше групувати конкретну терміносистему, не ставлячи за мету розкрити внутрішні семантичні зв'язки слів, особливості смислової структури мови загалом [14, с. 93].

Аннотація. В статті розглядаються питання вивчення лексико-семантичних і тематических груп, погляди дослідників і учених на цей питання, актуальні питання в області вивчення системних відносин на лексическому рівні.

Ключеві слова: лексико-семантичні групи, системні відносини, тематическі групи.

Abstract. The article deals with the study of lexical-semantic and thematic groups, the views of researchers and scholars on this issue, and relevant issues in the study of systemic relations at the lexical level.

Key words: lexical-semantic groups, system relations, thematic groups.

СПИСОК ЛІТЕРАТУРИ

1. Соколовская Ж. П. Система в лексической семантике (анализ семантической структуры слова) / Жанна Павловна Соколовская / – К.: Вища школа, 1979. – 192 с.
2. Шмелев Д. Н. Проблемы семантического анализа лексики (на материале русского языка) / Дмитрий Николаевич Шмелев. – М.: Наука, 1973. – 210 с.
3. Лисиченко Л. А. Лексико-семантична система української мови / Лідія Андріївна Лисиченко– Х.: Харківський держ. пед. ун-т ім. Г. С. Сковороди, 1997. – 131 с.
4. Невойт В. И. Названия пищи и продуктов питания в древнерусском языке: дис. ... канд. филол. наук : 10.02.01 / Валентина Ивановна Невойт. – К., 1986. – 246 с.
5. Соколовская Ж. П. Система в лексической семантике (анализ семантической структуры слова) / Жанна Павловна Соколовская / – К.: Вища школа, 1979. – 192 с.
6. Багмут І. В. Лексико-семантичне поле звуконамінувань у сучасній українській канд. филол. наук : 10.02.01 / Валентина Ивановна Невойт. – К., 1986. – 246 с.
7. Селиверстова О. Н. Некоторые типы семантических гипотез и их верификация / Ольга Николаевна Селиверстова // Гипотеза в современной лингвистике. – М., 1980. – С. 262–268.
8. Кобець Л. К. Лексико-семантична група як складник лексико-семантичної системи / Л. К. Кобець // Мова і культура. – 2012. – Вип. 15, т. 4. – С. 129–135.
9. Синегуб Я. В. До питання про класифікацію української соціологічної термінології // Вісник Харківського національного університету імені В. Н. Каразіна : збірник наукових праць / Харківський національний університет імені В. Н. Каразіна. – Харків, 2017. – С. 155–160.
10. Данилова З. В. Поняття системності лексики, лексичних угруповань у мові та мовленні / З. В. Данилова // Мова і культура. – 2012. – Вип. 15, т. 1. – С. 22–28.
11. Кардашук О. В. Семантичне поле простору як фрагмент мовної картини світу / О. В. Кардашук // Наукові праці (Чорноморського державного університету імені Петра Могили). – 2009. – Вип. 85, т. 98. – С. 35–38
12. Васильєв Л. М. Теория семантических полей / Л. М. Васильев // Вопросы языкознания. – 1971. – № 5. – С. 105–113.
13. Крехно Т. І. Історія ЛСГ «плати – податки – повинності» в українській мові XV–XVIII ст. (на матеріалах українських пам'яток): автореф. дис. на здобуття наук. ступеня канд. філол. наук: спец. 10.02.01 «Українська мова» / Тетяна Іванівна Крехно. – Харків, 2005. – 19 с.
14. Микульчик Р. Тематична класифікація фізичних термінів-епонімів / Р. Микульчик // Вісник Національного університету «Львівська політехніка». Проблеми української термінології. – 2016. – № 842. – С. 92–95.